

KUR'AN'DA MÜŞAVERE KAVRAMI ÜZERİNE

Yard.Doç.Dr.Ali SAYI

Müşavere Lafzının Etimolojik Tahlili

Müşavere ve istişâre lafzı arapça şevr/ شور kökünden türemiş iki kelimedir. Şevr lafzı ise şâre/ شار şeklinde fiil olarak kullanıldığında balı koğan veya çukurdan çıkarma anlamına gelmektedir. ¹

Pazarda, hayvanın müşteriye gösterilmesini ve özelliğinin tanıtılması için yürütülmesini ifade de bu kelimeyle yapılmaktadır. ² Nitekim bu kelimeden türeyen Mişvâr/ مشوار kelimesi hayvanın gösterildiği yer anlamındadır. ³ Bu anlamın müşteriye arz olunarak özellikleri tanıtılan câriye hakkında da kullanıldığı ⁴ görülür.

Şevr lafzı güzellik, hey'et ve cemâl anlamlarına da gelmektedir. ⁵

Bu kökten türetilen eşâre/ اشار fiili ilâ/ الی harfi cari ile kullanıldığında bir vasıta, yeni el, kaş ve göz... gibi bir araç, ile işaret etmek ⁶ anlamını, alâ harfi ceri ile kullanıldığında ise, bir hususun yapılıp yapılmaması hakkında müşâvere etmek demek olan Emr manasını ifade etmektedir ki bunun temeli rey ve irşad olmaktadır. ⁷ Eşârenin, ateş anlamına gelen nâr ile اشار النار şeklinde kullanılmasında, ateşi yükseltti, ateş ile işaret etti anlamını ifade ettiği görülür. ⁸

Bu kökten türeyen şivâr/ شوار kelimesi insanın avret yeri hakkında

kullanılmaktadır. 9

Bu kök istifâl/ استعمال kalıbına sokulup deve hakkında kullanıldığında, devenin bevlini koklamak ve onun gebe olup olmadığını tesbit etmek anlamına gelir. 10 Bu fiili yapan durumundaki müşteşîrin anlamı, bevli koklayarak hayvanın gebe olup olmadığını tesbit eden 11 olmaktadır.

Söz konusu olan kelime her ne kadar kullanım yerine göre bir anlam kazansada, tüm bu alanlarda asıl mana, içinde bulunanı belirtmek, izhar etmek ve ortaya koymak olmaktadır. Fakat bu objektif anlamda bir ortaya koyuştur. Ortaya konanın olumlu veya olumlu olması önemli değildir. Zira asl olan, var olanın mevcut bulunanın ortaya konulabilmesidir. Bu ise muhtevası ne olursa olsun sonuç olarak olumlu olan bir durumdur. Zira karşı tarafta bu duruma göre bir tavır alma, harekete geçme söz konusu olacaktır. Kelimedede var olan manadaki maddi unsurla belirtecek olursak, koklanan sidik de olsa, bal mesabesindedir. Zira verdiği işaret önemli olmaktadır.

Lafzın Kur'an'da Kullanılması ve Kazandığı Anlamlar

Kur'an'da şevr kökünden kullanılan kelime dört tanedir. 12 Bunlardan Bakara 2/233 de geçen ve teşâvür şeklinde kullanılan kelime, danışmak, müşâvere etmek anlamıdadır. 13 Çocuğunu süttten kesilmesi konusunda, ana ve babasının birbirleriyle 14 ve iki yıldan önce yapılan bu süttten kesme işinin çocuğa bir zararı olup olmayacağını belirlemek üzere, ilim adamı veya uzman kişilere danışılması, onlarla müşâvere edilmesi ve onların reylerinin alınmasını ifade etmektedir. 15

Bu kelimenin kullanıldığı bir başka ayet Al-ı İmran 3/159 da yer alır. Burada şâvir/ شاور şeklinde emir kalıbında kullanılmıştır. Kelimenin buradaki anlamında da, danışmak, müşavere etmek, rey (görüş) almak söz konusudur. 16

Meryem 19/29 da işe eşare/ اشارة şeklinde mazi kalıbında gelmiştir. Burada işaret etti anlamını ifade eder. Hz. Meryem dünyaya getirdiği çocuk

dolayısıyla kendisini sorgulamaya gelenlere karşı cevap vermesi için, bebek İsa'ya işaret etmektedir. 17

Şûrâ 42/38 de ise Şûrâ şeklinde zikrolunmuştur. Buradaki anlamı da görüşlere müracaat etme, danışma 18 şeklindedir.

Bir Vakıa Olarak Müşâvere

Kur'an bağılıları, ayetin de işaret ettiği gibi, işlerini ferdi rey 19 ve istibdad ile değil, 20 aralarında danışarak ve birbirlerinin reylerine müracaatla birleşerek 21 halletme özelliğine sahiptirler.

Kur'an'da müminlerin bu özelliklerinin zikrolunduğu Şûra 42/38 da yer alan ayet, Mekke'de nâzil olan ayetlerdendir.22 Bu dönemin en bariz niteliği ise Kur'an bağılılarının devlet kurumunu heniz oluşturmuş olmamalarıdır. Dolayısıyla burada zikrolunan şûrâ olayı devlet kurumu öncesi topluluğun riâyet ettiği bir ilke olarak, onların hayatlarını yönlendirme özelliğine sahiptir. 23 Esasen devlet, topluluğun organize olmuş yönetim kurumudur ve tabii olarak buna topluluğun sahip olduğu nitelikler aksedecektir. 24 Toplulukta olmayan bir özelliğin, onlar tarafından kurulan bir devlette de olmayacağı rahatlıkla söylenebilir. Mekke döneminde Kur'an bağılılarının bu ilkeyi uygulayarak halka dayalı yönetme25 nin toplumsal eğitimine ilk adımı attıkları görülmektedir. Nitekim Medine döneminde kurulan site devletinde başkan durumunda olan Hz. Muhammed, bizzat topluluğuna danışmak emrine muhatab olmuştur. 26

Şurâ 42/38 de geçen Şûrâ/Meşveret olayının, bu âyetin baştaki bölümlerinde yer alan Rabbe yönelme/iman ve namazın kılınmasıyla beraber zikredilmesi, şûrâ/meşveret nin önemine delil olmaktadır. 27 Öyleki şûrânın terkolunduğu dönemler, yerin altının üstünden hayırlı olduğu ve topluluğun sonunun geldiği dönemlerdir. 28 Bu nedenle ehl-i ilim ve din ile istişare etmeyen kimsenin azlinin gerekliliği belirtilmiştir. 29

Bu konuya Hz. Peygamber'in de son derece riâyetkâr olduğu bilinmektedir. O bir emir tayinini bile topluluğa danışmadan

yapamayacağını belirtmek üzere, "şayet müslümanlara (şûrâu'l-müslimine) danışmadan bir emir tayin edebilseydim, İbn Ümm Abd (Abdullah) b. Mes'ud'u tayin ederdim" 30 dediği naklolunmaktadır.

Hz. Peygamber Uhud savaşı öncesi arkadaşlarıyla müşâvere etmiş, kendisi içerde kalıp savunma yapma görüşünü benimsemesine rağmen, onlar savaşa çıkmayı benimsemişler ve sonuçta da savaş kaybedilmişti. Allah bu olaydan sonra müşâvereyi emreden ayeti göndermiştir. Böylelikle başarısızlıkla neticelensede müşâverenin kalkmaması gerektiği ve her hâlû karda yapılması gerekli bir fiil olduğu anlatılmak isteniyordu. 31 Böylece topluluğu ilgilendiren kollektif nitelikli işlerin kararlarının sadece kişiye bağlı olarak değil, kollektif olarak alınmasının gerekliliği açıkça anlaşılacak bu konuda bir örfün oluşması hedeflenmekteydi. 32

İstişârenin İki Türü

1. İctihâdî İstişâre/ İlmî Bir Sonuca Varmaya Yönelik İstişâre
2. Ma'şerî İstişâre/Kollektif Karara Varmaya Yönelik İstişâre

İctihâdî İstişâre

İstişârenin ilmî bir sonuca varmak üzere yapıldığı görülür. Burada istişâre bizzat amaç değildir aksine bir amacın ilmî bir şekilde gerçekleşmesi için baş vurulan bir araç durumundadır.

Bu yöntemle ulaşılan kararlara İctihâdî kararlar denilebilir. Kararı vermek mevkiinde olan kişi en optimal ve doğru sonuca ulaşabilmek için ehl-i rey ve ilim kişilere danışmakta, fikirlerini almakta, 33 bunları değerlendirmektedir. Dolayısıyla bu danışma sonucu elde olunanlar nihai kararın, daha teknik bir deyimle, nihâî hükmün oluşmasında ilmî veri niteliğinde olmaktadır. 34 Burada kararı oluşturan tek tek kişilerinin reyleri değil, kişilerden intikal eden ilmî verilerdir.

Kur'an'da ilmî olanı yapmak yönünde bir müşâvereden bahs olunmaktadır. 35 Bu bebeğin emzikten kesilmesine kimlerin ve nasıl

karar vereceği hususudur. Bu konuda ebeveyn durumunda olan ana ve babanın rızası aranırken, bir de teşâvür esası getirilerek müşâvere edecekler ana ve baba ile sınırlandırılmamaktadır. Zira teşâvür ile ulaşılmak istenen sonuç, bebeğin iki yıldan önce süten kesilmesinin bebeğe zararlı olup olmayacağına tesbitidir. Bu konuda karar vermek ise, sadece ebeveynin rızalarıyla mümkün olamayacağından, ayrıca bu konuyu bilen ehl-i ilim ve mütehasıs kişilere danışılması gerekmektedir. 36

İctihadî kararlar ilmi olanı elde olunmasını sağladıklarından, İslâmiyet'te ilim olarak nitelenen sarîh nassın bulunduğu yerde 37 yapılamazlar. 38

Sahabenin ahkamda da istişâre ettiği görülmektedir. 39 Zira onlar için de nasları yanlış anlama, değişik değerlendirme ve anlama söz konusu olabilmekte idi. Dolayısıyla naslar hakkındaki ilim, kesin ilim düzeyinde olmadığından, istişâre zorunluluğu doğmaktaydı. Burada da söz konusu olan icthâd amacına yönelik istişâredir. Eğer bir hüküm üzerinde sahâbe arasında ittifak hasıl olmuşsa icmâ' meydana geliyordu.

Burada icthâd amaçlı istişârelerin bağlayıcı olmadığı sonucu çıkmaktadır. Böylelikle de başkanlara, yaptıkları müşaverelin hangilerinin bağlayıcı ve dolayısıyla reddolunamayacağı, hangileri hakkında veto yetkisi bulunduğu çözüme kavuşturulmuş olmaktadır. 40 Buradan başkana veto hakkı tanınan kararların icthadî nitelikli olanlar olduğu 41 sonucu çıkmaktadır.

İctihâdî istişârelerde topluluğun tümüyle istişâre etmek gerekmeyecektir. Ehl-i ilim ve ehl-i rey kişilerle istişâre etmek yeterlidir. 42 Nitekim bu yönde Hz. Peygamber'in bu yönde pek çok uygulamalarının varlığı dikkat çekmektedir. 43 Halife Ömer'in de bu tip uygulamalara sık sık yöneldiği, 44 ondan sonraki dönemlerde de bu esas çerçevesinde uygulamalar yapıldığı, bu uygulamaların son derece yaygınlık kazanmasıyla da örneğin şafii fakihlerinden Maverdî, hanbeli fukahasından Ebu Ya'lâ el-ferrâ'nın kitaplarında gayri müslimlerin vezir olarak istihdamının cevâzının birer fikhî hüküm olarak yer aldığı görülmektedir. 45

Ma'seri İstişâre

İstişârelerin konumuz açısından önemli olanı ma'serî nitelikli kararlara dayanak olanlarıdır. Burada kararı oluşturan unsur bizzat reylerdir. Bu reylerin verdiği bilgilerin değerlendirilmesiyle karar verilmesi söz konusu değildir. Zira burada yapılan ictihâdî istişâre niteliğini taşımaz. Burada artık, reylerle oluşan ma'serî/kollektif nitelikli kararlar söz konusudur.

Ma'serî kararların, her zaman ittifakla alınması söz konusu olmayabilir. Bu durumda ya başkanın tercihi ile ittifakın sağlanması, yahut ta bu reylerin tümünün temsilinin sağlandığı formuller uygulanabilir. Burada, ictihâdî istişâre ile yöntem olarak bir benzerlik söz konusu olsa da, temel de ulaşılmak istenen nokta itibariyle farklılıklar vardır. Bu durumda, her hâlu kârdu ma'seri nitelikli karar gurupları dikkate alınmaktadır. Halbuki ictihâdî istişâre de bu söz konusu değildir.

Ma'seri kararların alınmasında da ilim ve rey sahipleri rol oynayabilir. Fakat burada onlar kendi görüşlerinden yararlanan kişiler durumunda değildirler. Onlar kendilerine biat olunarak bağlanılan kişiler olarak toplulukların temsilcisi durumundadırlar. Kendi reylerini değil, temsil ettikleri topluluğun görüşlerini aksettirmek durumundadırlar. Nitekim mümessili kendi reyini aksettirmeyen bağlı üyeye mümessilini değiştirme imkanı tanınması asıl espriye uygun olacaktır.

Kur'an'da yer alan "Onlarla işler hususunda müşâvere et" anlamını verdiğimiz " *وشاورهم في الامر* " âyetinin, onlarla bazı işlerde müşâvere et anlamı verilebilecek bir kıraatı daha vardır. ⁴⁶ Bu, topluluğun müşâveresine sunulacak işlerin kısmî olduğuna işaret etmektedir.

Nitekim yukardaki paragraflarda el-Emr/ *الامر* lafzının başındaki harfi tarif *ال* in değerlendirilmesiyle de belli işlerin müşâvere edilmesi anlamının çıktığına işaret edilmişti. ⁴⁷ Binâenaleyh topluluğun ıttılâna arzolunan işler tüm işler değil, ma'serî nitelikli karar isteyen işlerdir. Bu işleri ise savaş ⁴⁸ düşmana karşı çıkma ⁴⁹ ... gibi işler meydana getirir. Burada ilmî bir sonuca varmak amacı yerine hacetlerin tesbiti ⁵⁰ söz konusu olmaktadır.

Ma'seri nitelikli bir kararın çıktığı Beni Sakîfe olayı böyle bir istişâre sonucu Ebû Bekir'in hilâfete seçilmesiyle sonuçlanmıştır. 51

Hız. Osman'ın halife seçiminde de böyle bir mekanizmanın topluluğun emini altı kişinin iştişâresiyle çalıştırıldığı, halife Ömer'in böyle bir heyet teşkilini istediği bilinmektedir. 52 Bu kişilerin topluluğun itiraz etmediği ve etmeyeceği kabul olunan temsilcileri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim yapılan seçimin akabinde bir itiraz vukubulmamıştır.

Sonuç

Kur'an'da müşâvere kavramıyla direkt ilgili ayetler Bakara 2/233, Al-ı İmran 3/159 ve Şûrâ 42/38 de yer almaktadır.

Bakara 2/233 de yer alan ayet ilmî bir sonuca varma amacına yönelik müşâvereyi belirtmektedir.

Al-ı İmran 3/159 daki ayet ise Ma'seri (kollektif) karar alınmasına yönelik müşâvere hakkındadır.

Şûrâ 42/38 deki ayet ise bir müslüman toplulukta tabîi olarak mevcut olan müşâvereyi ifade etmektedir.

DİPNOTLAR:

- 1- Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezheri, *Tehzibu'l-Luğa*, Tahk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Kahire: Daru'l-Mısriyye, Tarihsiz, C.XI., s. 404; İbni Manzur Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî, *Lisanu'l-Arab*, Kahire, Daru'l-Mısriyye, Tarihsiz, C.VI, s. 103; Asım, *Kamus Tercemesi*, İstanbul, 1305, C.II, s. 452.
- 2- El-Ezheri, a.g.e., C.XI, 403-405; İbni Manzur, a.g.e., C.VI, 105; Asım, a.g.e., C.II, 452, 453
- 3- İbni Dureyd Ebu Bekir Muhammed b. el-Hasen el-Erzi el-Basri, *Kitabu Cemhereti'l-Luğa*, Bağdat, Mektebetü'l-Müsennâ, 1345, C.II, 350; El-Ezheri, a.g.e., C.XI, s. 403,404; Asım, a.g.e., C.II, s. 454

- 4- El-Ezheri, a.g.e., XI, 405; İbni Manzur, a.g.e., C.VI., 105; Asım, a.g.e., II, s. 453
- 5- El-Ezheri, a.g.e., C.XI,403; Asım, a.g.e., II, s. 454
- 6- El-Ezheri, a.g.e., C.XI, s. 404; Asım, a.g.e., C.II, s. 453
- 7- Asım, a.g.e., C.II., s. 453
- 8- İbni Manzur, a.g.e., C.VI., s. 106; Asım, a.g.e., II., 453
- 9- İbni Dureyd, a.g.e., C.II. s. 350; İbni Manzur, a.g.e., C.VI., s. 105; Asım, a.g.e., C.II., s. 455
- 10- Asım, a.g.e., C. II, s. 453-454
- 11- El-Ezherî, a.g.e., C.XI., s. 405; Asım, a.g.e., C.II, s. 455
- 12- Bakara 2/233; Al-ı İmran 3/159; Meryem 19/29; Şûrâ 42/38
- 13- Kadı Nasırüddin Ebû Saïd Abdullah b. Ömer el-Beydavi, *Envâru't-Tenzil Esraru't-Te'vil*, İstanbul, Amire, 1317/ Çağrı yay. 1979-Mecmau't-Tefasir, C.I, s. 356; Fbu'l-Berakât Ab'ıllah b Ahmed B. Mahmud en-Nesefî, *Medarikü't-Tenzil Hakâiku't-Te'vil*, İstanbul, Amire, 1317/İstanbul, Çağrı yay. 1979-Mecmau't-Tefasîr, C.I, s. 356; Alaüddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadi el-Hazin, *Lübâbü't-Te'vil fî Maani't-Tenzil*, İstanbul: Amire, 1317/ İstanbul: Çağrı yay., 1979-Mecmau't-Tefasir, C.I, s. 356; Hamdi Yazır (Elmalılı) *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Kitabevi, Tarihsiz, C.II, s. 798.
- 14- Beydâvî, a.g.e., C.I, s. 356; Nesefî, a.g.e., C.I, s. 356; Elmalılı, a.g.e., C.II, s. 798
- 15- Hazin, a.g.e., C.I, s. 356
- 16- Beydâvî, a.g.e., C. I, s. 613, 614; Hazin, a.g.e., C.I, 613, 614
- 17- Beydâvî, a.g.e., C.Iv. s. 156; Nesefî, a.g.e., C.IV., s. 156; Hazin, a.g.e. C.IV., s. 156; Ebu Tahir Muhammed b. Yakub el-Firûzâbâdî, *Tenviru'l-Mikbas min Tefsiri İbni Abbas*, İstanbul; Amire, 1317/İstanbul:X Çağrı yay., 1979-Mecmau't-Tefasir, C. IV, s. 156.
- 18- Muhammed er-Razi Fahrüddin b. Ziyüddin, *Mefatihü'l-Ğayb*, Tahran: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, II. bsk. tarihsiz, C. XXVII, s. 177; Ebû Abdullah Muhammed Ahmed el-Ensarî el-Kurtübî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Arabi, 1387/1967, C. XVI, s. 36; Beydâvî, a.g.e. C.V. s. 414;

- Nesefî, a.g.e. C. V, s. 414; Hazin, a.g.e., C.V, s. 414; Ebu'l-Fida İsmail b. Kesir, *Tefsiru Kur'ani'l-Azim*, İstanbul: Daru'l-Kahraman, tahk. Muhammed b. İbrahim el-Bennâ, Muhammed Ahmed Aşur, Abdulaziz Ganim, 1985, C. VII, s. 167; Tahkiksiz, Daru'l-Fikr, Yersiz ve Tarihsiz, C.IV, 118; Firûzâbâdî, a.g.e., C.V, s. 414; Elmalı, a.g.e., C. VI, s. 4248
- 19- Râzî, a.g.e., s. 177; Beydâvî, a.g.e., C.V, s. 414; Nesefî, a.g.e., C.V, s. 414; Ebu'l-Fazl Şihabuddin es-Seyyid Mahmud el-Alusî, *Ruhu'l-Maani Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesani*, Beyrut: Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, Tarihsiz, C. XXV, s. 46
- 20- Elmalı, a.g.e., C. VI, s. 4248; Abdurrahman Nasır es-Sa'di, *Teysiru Kerimi'r-Rahman fi Tefsiri Kelami'l-Mennan*, Riyad: er-Riaseti'l-Amme li İdareti'l-Buhûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ ve'd-Dave ve'l-İrşad, Tahk. Muhammed Zührî en-Neccar, 1404, C. VI. s. 622
- 21- Razi, a.g.e., C. XXVIII, s. 177; Kurtûbî, a.g.e., C. XVI s. 36; İbni Kesir, a.g.e., C. VII, s. 167, 168
- 22- Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, İstanbul: Hikmet yay., Terc. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, Tarihsiz, C. XIII, s. 136
- 23- Kutub, a.g.e., C. XIII, 136
- 24- Kutub, a.g.e., C. XIII, 136
- 25- Şûrâ 42/38 deki ayetin bu şekilde değerlendirilmesi hk. bkz. Muhammed Hamidullah, *Kur'anul-Mecid maa Maânihi bi'l-Fransiyye*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, II. Bsk.1981, s. 644
- 26- Al-ı Imran 3/159
- 27- Ebû Bekir er-Râzî Cessas, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut: Daru'l-Mushaf, Tahk. Muhammed Sadık M.Kamhâvî, Tarihsiz, C.V., s. 263; Şûrânın meveret yeri, şûrâ mahalli olarak değerlendirilmesi hk. bkz. Alûsî, a.g.e., C.XXV, s. 46; Ayrıca bkz. Rağîb el-İsfahânî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, Tahran: Tahk. Muhammed Seyyid el-Keylani, 1342, şevr Maddesi.
- 28- Kurtubî, a.g.e., C. XVI, s. 38; Alûsî, a.g.e. C.XXV, s. 46+47.
- 29- Kurtubî, a.g.e., C.Iv., s. 249; Krş. Râzî, a.g.e., C. IX,; "Şafîi onlarla müşavere et

emrini vücuba değil nedbe hamletti".

- 30- İbni Saad, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, Beyrut: Daru Sadır, Tarihsiz, C. III, s. 154; "Allah Nebisine, hakkında vahy olsa da ashâbıyla istişâreyi emretmişti" nakli hk. bkz. Alûsî, a.g.e. C. IV, s. 106
- 31- Râzî, a.g.e., C.IX, s. 66
- 32- Câdullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyunu'l-Akâvil fi Vücuhi't-Tenzil* Beyrut: Dört Kitap birlikte, Tarihsiz, C. I, s. 432; Râzî, a.g.e., C. IX, s. 66; Alûsî, a.g.e., C. IV, s. 106
- 33- Râzî, a.g.e., C. IX, s. 66; Kurtûbî, a.g.e., C.Iv, s. 251; İbni Kesir, a.g.e./tahk. C. II, s. 129; Elmalı, a.g.e., C. s. 4248
- 34- Hz. Peygamber'in vefatından sonra ceddin mirası, şarap içenlere uygulanacak had sayısı Irakta feth olunan arazîlerin hükümleri... gibi konularda ashâbın müşâvere ettiği hk. Bkz. Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah b. Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Mısır: Tahk. Ali Muhammed el-Becâvî, II. bsk. 1317; Kurtubî, a.g.e., C. XVI, 37; Alûsî, a.g.e., C. XXV, s. 46; Elmalı, a.g.e., C. VI, s. 4248

Bunların ilmî olarak vasıflanması Hz. Peygamber'den gelmesi itibariyledir. Eğer bunlar üzerinde sahâbe arasında ihtilâf olmadan bir takım hükümler meydana gelmişse, fakihlerce kesin ilim yollarından biri olarak benimsenen icmâlar oluşuyor demektir. Bu konuda bize ışık tutacak bir başka delil, Medine örfünün Malikilerce şer'i bir delil olmasının gerekçesinin, medinelilerin yaptıkları Hz. Peygamber'den görerek yapmaları ihtimalinin olmasıdır. Bu konuda bkz. Muhammed Ebû Zehra, *İslam'da Fikhî Mezhepler Tarihi*, İstanbul: Hisar yay. Çev. Abdulkadir Şener, 1976, s. 344,345

Burada, Medinelilerden alınarak delil kabul olunanların ilmî veri niteliğinde oldukları ve bunların istişârelerle tesbit olunarak ictihâdî/ilmî kararlara veri olma özelliği taşıdıkları şeklinde bir değerlendirme yapılabilir.

35- Bakara 2/233

36- Hazin, a.g.e., C. I, s. 356 "Müfessir Hazin Bakara 233'de yer alan ilgili âyeti değerlendirirken; Eğer ikisi (ana-baba) iki yıldan önce çocuğu süttten kesmeyi isterlerse, bu konuda ana-babanın rızası ve yinede bu konuda ilim ve ihtisas sahibi olanlarla istişâre sonucu bu mümkün olabilir. Ta ki mütehasıs onlara, iki yıldan

önce çocuğu süttten kesmenin çocuğa bir zarar vermeyeceğini veya verebileceğini haber vermiş olsun, demektir.

Arapçada tefâül vezni müşâreket bildirir. Yani bu kalıba sokulan bir fiil karşılıklı oluş bildirir. Arapçada karşılıklı oluş bildiren bir başka kalıp Müfaele kalıbıdır. Yukarda değerlendirilen Bakara 2/233 de yer alan ayette yer alan kelimeler ise tefâül kalıbından getirilmiş olan Terâzî/راضی ve Teşâvür/تشارو kelimesidir. Teşâvür kalıbı Tefâül vezninde getirilmiştir. burada da karşılıklı oluş anlamı olmakla birlikte, daha çok taraf arasında meydana gelen bir karşılıklı oluş anlamı vardır. zira Müfaele vezni asıl ikili karşılıklı oluşu bildirir. Arapçada harf ziyadesiyle anlam güçlenmesi ve genişlemiş olduğundan, tefâül veznini ikiden fazla taraf arasında oluş bildirdiği şeklinde değerlendirebiliriz.

Değerlendirmeye çalıştığımız ayette yer alan kelimeler de-yukarda da işaret olduğu gibi- ikiden fazla taraf arasında oluş bildiren tefâül babından getirilmişlerdir. Ancak Terâzî lafzından sonra iki kişiye işaret eden minhûmâ/منها zamir-harfi cer ikilisi getirilerek, rızalaşmanın iki kişi ile takyidi yapıp, çok taraflı da olabileceği anlamı muhafaza olunurken, teşâvür/تشارو masdarından sonra herhangi bir kısıtlayıcı getirilmeyerek, çok taraflı istişâre yolu açık tutulmuş ve anlam olarak ta istişârede sadece ana-babanın yeterli olmadığı, ayrıca mütehassısların da görüşlerinin alınması gerektiği ifade olunmuştur. Müfessirimiz Hazin bu durumu iyi değerlendirerek, ayeti manalandırırken ehl-i ilmi de devreye sokarak mana vermiştir.

37- "Vahy olmayan yerde istişâre et...." değerlendirmesi hk. bkz.Zemahşeri, a.g.e., C.I, s. 432; "Nass olan yerde rey ve istişâre batıl olur. Bu ittifak halindedir. Fakat kendisi hakkında nass bulunmayan tüm yerlerde de istişâre caiz mi? Değil mi? Kelbî ve alimlerden ekserisi, burada müşavere savaşa mahsustur. Bunun delili ise Al-ı Imran 3/159 da geçen el-Emr/الامر lafzının başında yer alan ve istiğrak için değil de, geçmiş ma'hude hamlolunarak anlamlandırılması gereken ve geçmiş ma'hudun da, savaş ve düşmanın hücumu anlamına geldiği el/ال harfi tarif takısıdır. Hz. Peygamber çok zekî bir insandır. Al-ı Imran 3/159 da geçen ayet, onun vahy olmayan yerde ictihâda memur kılındığına işaret/delâlet etmektedir. Zira müctehid münâzarayı ve mübâhaseyi güçlendirir, bu nedenle de müşâvere ile emrolunmuştur" değerlendirmesi hk. bkz. Râzî, a.g.e., C.IX, s. 66, 67; "Ahkamda rey olmaz, zira o Allah'tan bir vahyi mutlaktır veya Hz. Peygamber'in yetkisinde olan bir ictihaddır"

değerlendirmesi hk. bkz. İbnu'l-Arabî, a.g.e. C.IV, s. 1667; Kurtûbî, a.g.e. C.XVI, s. 37; Alûsî, a.g.e., C.IV, s. 106; "İşlerde icthadın cevazına, vahy imkanı olmakla birlikte zanlarla hareket etmeye delalet etmektedir. Bu konuda Allah Resûlü'ne izin vermiştir" tarzındaki krş. değerlendirme hk. bkz. Kurtûbî, a.g.e., C.IV., s. 250; "Allah Nebîsine vahy olsa da işleri hakkında istişâreyi emretti" şeklindeki aynı tarz bir değerlendirme hk. bkz. Alûsî, a.g.e., C. IV, s. 106.

38- Burada kasdolunan nasların değerlendirilerek icthad olunması değil, rey icthâdıdır

39- Kurtubî, a.g.e., C. XVI, s. 37

40- Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, İstanbul: İrfan Yay. Terc. Salih Tuğ, Sait Mutlu, 1969, C. II, s. 164; "Bizim intibâmımız odur ki, İslâmiyet devlet reisinin veto hakkının lehinde veya aleyhinde bir hüküm koymamıştır".

41- "Hz. Peygamber'in müslümanları camide namaz kılmaya davet etmek için ne yapılmalıdır konusunda ashâbiyle istişâresi ve olay hk. bkz. İbni Sa'd, a.g.e., C.I, s. 246, 247, 537; Ebu Muhammed b. Abdülmelik b. Hişam b. eyyûb el-Hımyerî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut: Daru İhyai't-Türesi'l-Arabî, Tarihsiz, C. II, s. 154-156; M. Hamidullah, a.g.e., C. II, s. 162; "Bedir savaşı sonrası savaş esirlerine uygulanacak muamelenin ne olması gerektiği hakkında Hz. Peygamber (a.s.)ın ashâbı ile istişâresi ve kendisiyle istişâre edilen Ömer b. Hattab'ın esirlerin tümünün kılıçtan geçirilmesi, Ebû Bekir b. Ebî Kuhâfe'nin fidye alınması yönündeki reyleri hk. bkz. Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberi, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Beyrut: Tahk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Tarihsiz, C. II. s. 474-477; M.Hamidullah, a.g.e., C.I, s. 160; Bu olayda, Hz. Peygamber'in Ebu Bekir'in reyi istikametinde hareket ettiği, ancak bunun hatalı bir uygulan.a olduğunu bildiren ayet Hz. bkz. Enfâl 8/67,68; Bu ayetin değerlendirilmesi Hz. bkz. Elmalî, a.g.e., C.IV, s. 2432,2433; Diğer örnekler hk. bkz. M.Hamidullah, a.g.e., C. II, s. 163-164

Bu olay, icthâdî kararın istişâre ile alınmasına ve fakat bunda illâda isâbet edilmesinin zorunlu olmadığına, ayrıca Hz. Peygamber'in icthâdî istişârelerde kendisince uygun olanı reyi tercih ederek karara vardığına işaret eder.

42- Kurtûbî, a.g.e., C. IV, s. 250; Alûsî, a.g.e., C. XXV, s. 46; Elmalî, a.g.e., C. VI, s. 4248

43- Hz. Peygamber'in uygulamaları hk. bkz. 42 nolu dipnot kaynakları

- 44- Halife Hz. Ömer'in mecûsî Hürmüzan ile istişâresi hk. bkz. Kurtûbî, a.g.e., C. XVI, s. 37; Aynı halifenin Sevad topraklarının vergilendirilmesi hakkında istişâresi için bkz. Ebu Yusuf Yakub, b. İbrahim, *Kitabu'l-Harac*, Kahire: el-Matabaatü's-Selefiyye ve Mektebetüha V. bsk. 1396, s. 51, 52
- 45- Ali b. Muhammed b. Hasan el-Maverdi, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*, İstanbul: Bedir Yay. Terc.. Ali Şafak, 1396/1976, s. 32; M.Hamidullah, a.g.e., C. II, s. 166
- 46- Kurtubî, a.g.e., C.IV, s. 250; Zemahşeri, a.g.e., C.I, s. 432
- 47- Razi, a.g.e., C. IX, 66
- 48- Razi, a.g.e, C.IX, s. 66; Savaş hakkında istişâre olunacağı hk. bkz. Zemahşeri, a.g.e, C.I, s. 432; Kurtubî, a.g.e., C. İv, s. 250; İbnu'l- Arabi, a.g.e., C.I, s. 297; İbni Kesir, a.g.e., C. II, s. 128, 129; Elmalı, a.g.e., C. VI, s. 4248
- 49- Razi, a.g.e, C. IX, s. 66
- 50- Firûzâbâdî, a.g.e, C. V, s. 144
- 51- "Üzerinde nass bulunmayan hilafet konusunda sahabenin ilk istişârede bulunduğu" değerlendirmesi hk. bkz. Kurtûbî, a.g.e., C. XVI, s. 37; Olay için bkz. Kurtûbî, a.g.e, C. İv, s. 224
- 52- İbni Kesir, a.g.e., (tahk) C. VII, s. 167, 168

ملخص المقال

(حول مفهوم المشاورة في القرآن)

- اشارت الآية ٢٣٣ من سورة البقرة و الآية ١٥٩ من سورة آل عمران و الآية ٣٨ من سورة الشورى الى مفهوم المشاورة بشكل مباشر .
- يتعلق مفهوم المشاورة الواردة في سورة البقرة بالهدف العلمي و يسمى المشورة الاجتهادية وفي هذا النوع المشاورة لايجبر المستشار ان يتبع رأي المستشار الذي توصل اليه نتيجة جهوده العلمية والفكرية ولكنه ينتفع من هذه الاشارة ان شاء .
- اشارت الآية الواردة في سورة آل عمران الى المشاورة الجماعية التي يقر فيها حكم الجماعة و يجبر المستشار على اتباع هذا القرار .
- تتعلق الآية الواردة في سورة الشورى بالمشاورات الجارية بين المسلمين .